

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ В АНТРОПОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ МЕТАМОДЕРНУ

Шабанова Ю. О.

ВСТУП

Світ віртуальної реальності, що охопила всі сфери життя сучасної людини, кардинально змінює умови здійснення життєвого простору людини першої чверті 21 століття. Доба метамодерну, що характеризується нестабільністю, непередбаченістю, несподіваністю та невпевненістю в моделюванні майбутнього, створює принципово нові умови світорозуміння та світовідчуття людини. Пандемія Covid-19 та російсько-українська війна радикально змінюють світовий порядок, виступаючи соціокультурними викликами людства. В цих умовах глобальна мережа Internet та її похідне – соціальні мережі спонукають до перегляду життєвих цінностей і формування релевантної оптики та інструментарію здійснення еволюційних соціальних практик. В цих умовах дійсність постає як та, що не може бути описана в сталих категоріях і відпрацьованих смислах та потребує радикально іншого її опису. Перед людиною епохи діджиталізації постає маса невизначених питань, що пов'язані з віртуальною реальністю, штучним інтелектом та новими способами міжкультурної та міжособистісної комунікації, що здійснюється в соціальних мережах, куди переміщуються особистісні, професійні, політичні, економічні, мистецькі, майже релігійні виміри сучасної людини. Перед реципієнтом соцмереж постає питання: Як повноцінно здійснитися в нових умовах, як гідно реалізувати покликання бути Людиною, відповідаючи при цьому всім сучасним й майбутнім формам віртуальної реальності. Надані питання потребують як глибинного культур-філософського осмислення в контексті світоглядних вимірів сучасної культурної парадигми метамодерну, так й практичних орієнтирів здійснення людського покликання в еволюційному сценарії майбутнього. Виходячи з вищенаведеного представлено дослідження має на меті: осмислити феномен соціальних мереж в контексті соціокультурних викликів сучасності, на підставі обґрунтування основних світоглядних тенденцій метамодерну, соціальних та філософських передумов формування мережевої комунікації, визначення сутності соціокультурного явища соціальних мереж, обґрунтування його позитивних й негативних характеристик, а також футуристичного передбачення місця та значення соціальних мереж в становленні планетарної культури. В основі визначення актуальності питання було покладено соціологічне опитування

«Соціальні мережі в житті сучасної людини» Соціально-психологічної служби НТУ «Дніпровська політехніка», релевантність якого забезпечено широкою вибіркою реципієнтів різних гендерних, вікових та соціальних статусів. Результати опитування показали, що соціальними мережами користуються всі учасники опитування; найбільш популярними являються Telegram та YouTube; 96% опитаних звертаються до соціальних мереж щоденно; з них 55,4 % проводять в соцмережах від 3 годин й більше; в зв'язку із пандемією та воєнним станом у 66, 7 % опитаних збільшився час перебування в соцмережах, а також кількість соціальних спільнот та комунікаційних зв'язків реципієнтів; переважна мета використання соціальних мереж – міжособистісна комунікація (87%); головні проблеми соцмереж, вказані реципієнтами: спосіб маніпуляції свідомості, дефіцит спілкування, негативний вплив на фізичний та психічний стан людини; 51 % опитаних вважають що в майбутньому життєвий світ людини переміститься переважно у віртуальний простір. Очевидно, що питання місця та значення соцмереж є одним з актуальних для осмислення в контексті оптимістичного передбачення форм існування людини в нових умовах віртуальної реальності.

1. Передчуття нової культурної парадигму метамодерну

Світоглядний оптимізм модерну, що стверджує силу людського розуму та вищі цінності добра, сформовані на тлі премоделного античного, середньовічного та ренесансного світогляду, переживає в 20 столітті постмодерну критику, зневіру та іронію щодо попередніх прагнень культури віднайти рецепт щасливого існування людства. Симулякри та метанарративи постмодерну виразились в деконструкції феномену людини. Песимістичні нарративи постмодерну, такі як «смерть суб'єкту» (Фуко, 1994), «смерть автора» (Барт, 1994), «кінець історії» (Фукуяма, 2009) виявились тупиковими в змістовних перспективах їх здійснення.

Начало 21 століття, відчуваючи необхідність виходу з безплідності постмодерного скепсису, прагне відтворити світогляд відповідно до викликів сьогодення. Виникає необхідність осмислення всього попереднього досвіду модерну на тлі його переосмисленої критики постмодерном. 21-ше століття породжує запит на осмислення нових культурних явищ у вигляді глобальної мережі інтернету та діджиталізації всіх форм буття людини. Нова соціокультурна ситуація викликає пошук кардинально нового світоглядного виміру, який пропонує метамодерн, що визначається його ідеологами, умовно з 2010 року, як «передчуття нової культурної парадигми»¹. Якщо *премодерн* прагне до вищих ідеалів та

¹ Vermeulen T. & Akker R. van den. Notes on metamodernism. Journal of Aesthetics & Culture, V 2 (1). (2010). P.P. 56-77.

цінностей через метафізичні обрії істини, *модерн* здійснює доведення об'єктивної істини шляхом абсолютизації сциєнтистського світогляду, *постмодерн* демонструє зневіру до нарративів прогресу та іронічність щодо модерної віри в суб'єкта історії, то *метамодерн* здійснюється через збирання нової парадигмальної якості, що здійснюється не через заперечення всіх попередніх надбань, а шляхом врахування всього попереднього досвіду та допущення всього можливого.

Вперше в історії культури визначення соціо-культурного контексту виявляється у коливальному (осцилятивному) стані, що вбирає в себе всі модуси попередніх епох, при цьому не стверджуючи однозначно смислової домінанти часу. Метамодерн формує новий рівень прояву свободи, не обмеженої жодною з ідеологій минулого, при цьому покликаної зберегти та розширити до еволюційних смислів усі відпрацьовані світоглядні настанови. «Тонка грань між цінностями модерну та постмодерну обумовлює ледь вловиму характеристику метамодерну, еволюційне покликання якого полягає у якісно новому рівні світовідношення та антроповизначення. Одночасне прийняття вищих цінностей та критичне ставлення до них, дозволяє сформулювати особливість часу як реконструкцію людини-цілісної, незаангажованої домінуючими світоглядними установками соціального обумовлення. Вираженням антропологічного простору метамодерну стає еквівокація духовно-матеріального, метафізико-екзистенційного, раціонально-іраціонального, релігійно-наукового, езотерико-екзотеричного, загального і конкретного на новому якісному рівні проживання смислів людини, що реконструює себе на всіх рівнях антропобуття»². Діджиталізація як процес цифрової трансформації суспільства формує умови для ціннісного здійснення вільного вибору людини метамодерну, який пропонує не стільки вирішення проблеми, скільки її постановку у новому ракурсі питання про людину: яким бути і як вижити між крайнощами смислових полюсів, не втративши гідності та унікальної самоцінності. Виходячи з цього, доля людини метамодерну визначається у переслідуванні нескінченно відступаючих горизонтів і невичерпних смислових запитів, що знаходить втілення в феномені соціальних мереж.

2. Філософські та соціокультурні передумови феномену соціальних мереж

Філософським підґрунтям феномену соціальних мереж можна вважати номадологічний проєкт французьких постмодерністів Жюльє Дельоза і Фелікса Гваттарі, які розробили концепт ризому, як типу мислення та світосприйняття, що протистоїть структурній

² Shabanova Yu.O. Metamodernism Man in the Wordview Dimension of New Cultural Paradigm / Anthropological Measurements of Philosophical Research No 18 (2020) P. 121-131 <http://ampr.diiit.edu.ua/article/view/221402>

передбачуваності лінійного розвитку систем, притаманного європейському світогляду та філософії класичного періоду. В роботі французьких постмодерністів Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі «Ризома», розробляється концепт мислення, що відповідає широкій розгалуженості деревовидного типу та має вільну траєкторію перспективного розвитку³. У другому томі «Капіталізм і шизофренія» під назвою «Тисяча плато» концепт ризоми розкривається через два ракурси. З одного боку це – образ світу в якості дерева та його вільно сформованої структури, а з іншого – це «система-корінець або мочкуватий корінь» від якого «відбруньковується безліч другорядних коренів, які розростаються на повну силу»⁴. Відповідно поглядів Дельоза та Гваттарі під ризомою розуміється децентрована мережа, аналог кореневища, на відміну дерева, що має коріння, стовбура чи листя, конкретної форми чи території. Сам текст «Тисяча плато» побудований не в класичній логіко-структурній послідовності, а в якості зібрання самостійних плато (текстів), що організовані відповідно до концепту ризоми, як множинного зібрання самостійних фрагментів, що можуть поєднуватися в будь-якій точці смислового відновлення. В інтродукції «Тисяча плато» французькі постмодерністи викладають філософію ризоми, надаючи характеристику найбільш вираженим її принципам: Принцип поєднання, принцип неоднородності, принцип множинності, принцип а-позначеного розриву, що відображає якість відновлення після розриву відповідно до певної лінії свого розгалуження, а також принцип картографії та декалькоманії, як форм синергійної організації системи⁵. Концепт ризоми французьких постмодерністів, як принцип буття та мислення, що покликаний протистояти, передбаченим в своєму розвитку, лінійним структурам, відтворює прообраз соціальних мереж, як інтернетний гіпертекст в якості мережі текстів, пов'язаних один з одним нелінійно.

До концепту ризоми Дельоза та Гваттарі існувала лінійна модель здійснення комунікації та розповсюдження інформації Гарольда Ласвелла, що побудована на певній послідовності, а саме: Джерело – Повідомлення – Канал (Спосіб повідомлення) – Отримувач – Ефект. Відповідно до цієї моделі сформовано принцип радіо, а потім й телебачення – засобів масової інформації, що сприяють формуванню певної суспільної думки, а відтоді й впровадження ідеології, як форми управління великими спільнотами людей (нації, держави тощо), які сам

³ Deleuze G., Guattari F. *Rizoma. Dibs Fontamara*, 2010

⁴ Deleuze G., Guattari F. *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. 2 vols. Minneapolis-London; University of Minnesota Press, 2005. P.5.

⁵ Deleuze G., Guattari F. *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. 2 vols. Minneapolis-London; University of Minnesota Press, 2005, S 7-19

Гарольд Лассвел назвав «гарнізонною державою»⁶. Відображення цієї концепції споглядаємо у формах здійснення фашистської пропаганди Йозефа Геббельса, відомого своїм висловлюванням: «Дайте мені засоби масової інформації й я з будь-якого народу зроблю свиней».

Концепт ризому Дельоза та Гваттаррі протистоїть лінійній передачі інформації й формує теоретичне підґрунтя для мережевої нелінійності на кшталт плато (текстів), які запитані в будь-якому порядку й які а-лінійно формують траєкторію отримання інформації та відтворення концепту. Одним з яскравих прикладів втілення концепту ризому в літературі 20 століття виступає роман Умберто Еко «Ім'я рози», побудований як лабіринт здогадок, що збираються в смисловий простір середньовічної стилізації. Умовно, концепт ризому можна споглядати в філософській спадщині Геракліта Ефеського, з якої до нас дійшли лише фрагменти його текстів, що не заважає відтворити цілісне уявлення про його основні ідеї щодо огню-лотосу та субстанційної природи руху буття. Чудовий приклад нелінійного відтворення фрагментів Геракліта представлено в філософських семінарах Мартіна Гайдеггера та Євгена Фінка, які спираючись на «Фрагменти досократиків» Германа Дилса⁷ починають тлумачення з фрагменту 64 із залученням фрагментів 41,1,50,47⁸. Саме такий ризомний підхід до відтворення герменевтичного кола смислів гераклітової філософії в нелінійний спосіб дає можливість охопити розірвані фрагменти ефеського досократика.

Дельоз вважає, що час лінійної комунікації й лінійного мислення пройшов й за допомогою моделі ризому починає описувати весь суспільний устрій. Соціальні зв'язки ускладнюються, змінюються канали комунікації, а відповідно й перебудовується вся культура. Американський філософ Маршал Маклюен в роботі «Галактика Гутенберга», відстоює позицію технодетермінізму, відповідно до якої головним фактором культурного прогресу є технології. Згідно з поглядами Маклюена винахід друкарського верстату Йохана Гутенберга зіграв ключову роль в кардинальних змінах культури. Розмноження тексту завдяки друкарському верстату створило умови для його швидкого розповсюдження, а відповідно до цього формувалось суспільство однорідно мислячих людей, що спиралися на єдину тиражовану точку зору. Цей стрибок в зміні розповсюдження інформації сприяє втраті різнобарвності точок зору, притаманній попередній рукописній культурі. З розвитком друкарства преса, періодичні видання,

⁶ Lasswell H. D. Propaganda Technique in the World War. Електронний ресурс <http://surl.li/goxiq>

⁷ Diels H. Die Fragmente Der Vorsokratiker; griechisch und Deutsch. LetMePrint, 2012

⁸ Heidegger M., Fink E. Heraklit Klostermann, 2014. P.7.

щоденні газети стають важливим джерелом інформації, яка сприймається через читання, що потребує осмислення.

З появою телебачення необхідність в пресі все більше відпадає. Інформація сприймається з екрану, де через візуалізацію та звуковий потік збільшується розважальна привабливість, як наркотичний чинник. Згадаємо відомий вислів франко-швейцарського режисера, кінокритика, сценариста Жан-Люка Годара; «Не маєш грошей на наркотики, купи кольоровий телевізор!». Екранна культура підсилює можливості маніпуляції свідомістю споживача, все більше апелюючи до підсвідомості реципієнта через звук і зображення, що зменшує необхідність вдумливого осмислення змісту.

3. Інформаційна глобалізація ери інтернету

Поява електронної епохи та ери інтернету витісняють з інформаційного простору пресу, радіо, телебачення пропонуючи споживачу інформації можливості вибору, який в умовах попередніх періодів здійснював редактор. В добу глобалізації та діджиталізації амплітуда розповсюдження інформації досягає світових масштабів, розширюючи при цьому й можливості вибору, в якому губиться користувач мереж. Надалі інтернет простір впливає й на зміни в самому суспільстві, яке від вертикальних зв'язків все більше переходить до горизонтальних, що віддзеркалює принципи внутрішньо мережевих комунікацій, споріднених до принципів ризомних зв'язків. В 70-роках минулого століття Мішель Фуко в першому томі «Історії сексуальності» обґрунтовує концепцію «мікрофізики влади», відповідно до якої влада більше не являється вертикальною, вона розчинена в соціальних інституціях та здійснюється на різних горизонтальних рівнях на кшталт бюовлади, управлінської, релігійної, юридичної, дисциплінарної влади⁹. Принцип побудови суспільства на горизонтальних зв'язках втілений й в концепції «глобального селища» Маклюєна, згідно з яким суспільство горизонтальних зав'язків це суспільство, в якому складно приховати інформацію й в якому «всі про всіх все знають».

Людина й комп'ютер створюють глобальний текст. Людина вже не пов'язана з територією, певним географічним простором. Важливим виміром стає зв'язок людини з людиною в єдиному часовому вимірі, створюючи відчуття, часто ілюзорне, співприсутності з іншими. Відповідно до цього соціальні мережі стають способом втілення «сільського типу мислення», зближаючи культури, суспільства та окремих людей, до яких раніше не було можливості ані географічного, ані ментального, ані світоглядного дотику. Глобалізація відбувається переважно завдяки інформаційній епосі та її глобального охоплення всіх суб'єктів комунікативного простору на світовому рівні. Згідно Маклюєна

⁹ Foucault M. The History of Sexuality, Vol. 1 New York: Pantheon Books, 1990.

комп'ютерні технології є тільки засобом, завдяки якому змінюється культура. Моральна та ціннісна якість цих змін залежить вже від людини, яка наповнює нові форми існування смислами та змістом. В роботі пізнього періоду «Розуміння медіа» Маклюен змінює поняття «глобального селища» на «глобальний театр», відповідно якого глобалізоване суспільство горизонтальних зав'язків й комунікацій не тільки пасивно споживає інформацію, але ж й активно її виробляє, користуючись вже складним форматом горизонтального доступу до будь-якого реципієнта.

Соціальні мережі, створені за концептом ризому, нарощують масовість та розростаються за нелінійним принципом, в якому подібне притягує подібне. Принцип аналогії забезпечує доставку інформації за попередніми запитами, множить «друзів» певних соціальних спільнот за інтересами, будь то «клуб любителів пива» або інтелектуальна спільнота «любителів мудрості». Ризомні новоутворювання можуть існувати паралельно, створюючись за принципом від «людини до людини», що здійснюється на підставі синергійних непередбачених точок біфуркації або спонтанних спалахів центрів. З'являються нові лідери думок, так звані «блогери», якими можуть стати будь-хто. Цінність інформації блогера фіксується кількістю переглядів чи лайків, а не якістю чи смисловою наповненістю. Якість інформації, за своєю більшістю, не перевіряється й не забезпечується аналітикою чи обґрунтуваннями. Зазвичай блогери, створені ними сайти, групи за інтересами в соціальних мережах долають соціальні обмеження й наближаються до пересічного користувача. Відстань між поп-зіркою та домогосподаркою, якщо не долається зовсім, то значно зменшується. Масова людина формується під впливом «спонтанної зразковості» відповідно до споживчого запиту. На тлі демократизації інформаційної доступності виникає небезпека застою смислів, що покликані розширювати еволюційні цілепокладання, як рушійну силу виходу з споживчої «зони комфорту» та прагнення до кардинальних цивілізаційних змін на ціннісно-світоглядному рівні. Пересічному користувачу соцмереж притаманно викладати фото кожного дня з домашнім улюбленцем, на березі моря у відвертому купальнику, або вечері в ресторани, які не несуть смислового навантаження, а покликані зафіксувати факт існування певної особи в «театральному» просторі глобального сценарію. В роботі «Повертаємо час назад: гарячі війни та медіа-популізм» Умберто Еко, торкається проблеми втрата конфіденційності та приватності особистісного життя. «Відвідуючи домашні сторінки, виявляєш, що метою безлічі людей є оприлюднення своєї малоцікавої нормальності або, гірше того, малоцікавої ненормальності.... Їх мета – оприлюднити перед усіма, хто їх оточує,

факти свого приватного існування»¹⁰. При цьому, за безвинними фото та пересічною інформацією в соцмережах скривається глобальне відстеження та акумулювання особистісних даних, що можуть бути використані в певних умовах авторитаризму чи тотальної агресії.

З іншого боку, соцмережі відповідно до їх ризомних якостей, допомагають людям об'єднуватися й в прогресивних цілях поза соціальних інституцій, на кшталт екологічних, гуманітарних, спонсорських, волонтерських спільнот, що наближає людство до глобального здійснення громадянського суспільства. При чому, формою заохочення в таких об'єднаннях виступають вже не нагороди, звання та титули, а форми соціального визнання у вигляді долучення до спільноти, що позначається кількістю лайків. Показовий прояв такого аспекту знайшов критичне відображення в серії «Лайки смисл життя» британського телевізійного серіалу «Чорне дзеркало» (*Black Mirror 2011-2019*), лейт-мотивом якого є вплив інформаційних технологій на людські відносини. Одними з наслідків ризомного характеру мережевої комунікації, стають, так звані, цифрові сліди, цифрова репутація, що переважає над сутністю самої людини. Навчальні заклади, промислові та бізнес корпорації переміщуються в мережі та все більше вивчають своїх реципієнтів по тим «портфолію», що театралізовано виставлено на Facebook, Instagram тощо.

4. Феномен соціальних мереж в метамодерних світоглядних кореляціях

Соціальні мережі – культурний феномен народжений добою Інтернету, що отримав широке розповсюдження в зв'язку із цифровими технологіями. Поняття мережі (соціальної) є похідним від самого терміну Інтернет, що визначається як міжнародна комп'ютерна мережа або міжмережжя, або всесвітня павутина, що скріплює різного роду комунікації в єдиний інформаційний простір й виступає показовою ознакою метамодерних світоглядних зрушень.

Термін «соціальні мережі» в широкому сенсі використовується в значенні будь-яких соціальних спільнот, об'єднаних професійними, економічними, політичними поглядами, на кшталт наукових або суспільних товариств, клубів, впливових спільнот тощо. З стійким входженням поняття та явища «соціальні мережі» в сучасний світ, відбувається конкретизація цієї дефініції, яка все більше асоціюється із інтернет-спільнотами, які так само, як й соціальні об'єднання в наявній діяльності, пов'язані із об'єднанням людей за інтересами але, виходячи з обумовлення віртуальним простором здійснення, отримують специфічні характеристики та особливості. До соціальних мереж в наданому значенні

¹⁰ Eco U. *Turning Back the Clock: Hot Wars and Media Populism* / Columbia University, 2008. P. 77-78.

відносяться такі форми як веб-сайт, інтернет-сторінка, інтернет-портал та його підкасти, веб-блоги, різновиди месенджерів, чати тощо. В вузькому сенсі пересічні користувачі інтернет ресурсів під соціальними мережами розуміють канали взаємодії у віртуальному просторі для здійснення відео, аудіо або текстової комунікації.

Одним з концептів осмислення методологічного підґрунтя феномену соціальних мереж виступає поняття французького соціолога, філософа-постструктураліста, публічного інтелектуала другої половини 20 століття П'єра Бурдьє, погляди якого ґрунтуються на міждисциплінарному осмисленні поняття «соціального простору», як системи зв'язків в багатомірності соціального поля, в якому всі позиції соціальних *акторів* взаємопов'язані та взаємообумовлені¹¹. Долучення до взаємообумовленості утворення цих зв'язків концепту ризику викриває принцип здійснення соціальних мереж в нелінійній непередбаченості. Одним з визначальних модусів концепту соціального простору, згідно поглядів П'єра Бурдьє, виступає поняття «габітус», яке в межах античної філософії було представлено Аристотелем як соціально-обумовлений вигляд людини або тілесність. П'єр Бурдьє наділяє поняття габітус внутрішнім змістом та пояснює соціальну поведінку людини сформованими внутрішніми диспозиціями в якості готовності та здібності спонтанно реагувати на обставини, що виникають. Згідно Бурдьє габітус це «система придбаних схем, що діють на практиці як категорії сприйняття та оцінювання або як принцип розподілу за класами, водночас як організаційний принцип дії»¹².

Бурдьє протиставляє структуралістському поняттю «*актор*» поняття «агент», підкреслюючи обмеженість свободи прояву індивіда відповідно до вкоріненних диспозицій. Поняття «габітус» Бурдьє визначає в двох смислах. Перший варіант, практично синонімічний будь-якому навчанню, тобто глибинно вкорінені звички, які формують тип соціальної поведінки. Другий, більш глибинний та специфічний смисл поняття «габітус», який стає визначальним для Бурдьє, це синонімічність власному місцю в соціальному просторі. Відповідно до наданого розуміння поняття «габітус», Бурдьє обґрунтовує типові зразки соціальної поведінки, відповідно до яких людина або самовпевнений лідер, що сміливо реалізує нові ідеї, або невпевнений в собі пересічний член суспільства, який комфортно себе відчуває, ховаючись в масовій множинності та не здібний на самостійні думки чи погляди, або тип людини, яка сумнівається, знаходячись посередині між лідером та натовпом, але прагнуча розібратися в змінах або навчитися новому, роблячи це невпевнено, без продуктивного вольового імпульсу в соціальній поведінці. Хоча Бурдьє

¹¹ Bourdieu P. The Social Space and the Genesis of Groups / Theory and Society Vol. 14, No. 6 (Nov., 1985), pp. 723-744

¹² Бурдьє П. Практичний глузд. – К. : Український Центр духовної культури, 2003. С. 58.

слушно критикують в крайньому детермінізмі, принципи концепту габітуса французького постструктураліста відстежується в моделях позиціонування реципієнтів соціальних мереж:

Активні лідери соцмереж – блогери, автори сайтів та веб-сторінок, які часто далекі від глибоких професійних знань але сміливо позиціонують свою точку зору, відкриваючи неймовірні, іноді дещо дивні для науковців, погляди, що провокують ревізії звичних понять та народження радикально нового;

«Мовчазні» споживачі соціальних мереж, які в кращому випадку проявляються на рівні лайків, в гіршому – мовчазних переглядів та «сьорфять» простори інтернету, який несе їх по хвилях ризомних новоутворень;

Скептичні коментатори будь-яких постів або сайтів в цілому, які стверджуються на критиці, зароджуючи в інформаційному просторі поле полеміки та дискусій.

Відповідно до осцилятивної особливості доби метамодерну, яка здійснюється в умовах непередбаченості, несподіваних біфуркацій та синергійних новоутворень, соціальні мережі створюють умови для реалізації глибинної сутності людини, описаної ще з часів Декарта та Паскаля, як прагнення до самоствердження Я через боротьбу за визнання, яка, за думкою Бурдьє, передує всім формам соціальної конкуренції (політичної, економічної, релігійної, мистецької тощо).

Бурдьє спирається на розуміння людської сутності як форми самоствердження, але ж на відміну від марксизму, до якого іноді відносять філософа, простір боротьби, за французьким постструктуралістом, це символічна реальність боротьби за смисли на рівні визнання, честі, гідності.

Символічне у поглядах Бурдьє корелюється з концепцією засновника французького психоаналізу Жака Лакана, який розділив підсвідомі прагнення людської природи на реальне, символічне та уявне, що тісно переплетені одне з одним. Для Бурдьє символічне це те що не може бути визнано реальністю в чистому вигляді як раціональний сценарій дії й не може бути віднесено до чистої вольності уявного. Не можна відчутти реальність без смислового дотику до неї й відповідно не утворюючи можливі проекти уяви. Синтез концепту соціального простору та типів габітуса Бурдьє з психоаналізом Лакана сприяє усвідомленню особливостей смислового поля соціальних мереж як перформативного явища, тобто дії з проєкцією до реальності при допущенні певних фантомів уявного. Так інформативний обмін в соціальних мережах здійснюється в акті перформативної дії в певних актуалізованих умовах, в певному віртуальному просторі, з використанням певного інструментарію (короткі пости, скорочені слова, лайкі-дізлакі, сленг, смайли тощо), з проживанням певних емоційних та смислових станів відповідно до типу соціальної поведінки або габітуса. Саме

метамодерний світогляд «презентує себе через перформативність, як діяльнісну домінуючу соціальних практик (Й. Ренн), як штучну (культурну) дію в соціальних проявах, що все більше набувають здійснення на ІТ просторах, де кожен має змогу відчувати себе співтворцем перформативних подій»¹³. При цьому в соціальних мережах перформанс здійснюється перманентно, у нестійких формах, де реальне, символічне та уявне існує в стані взаємообумовленості.

5. Соціальні мережі як формування єдиного поля планетарної свідомості

Представлений в соціальних мережах широкий масив розірваної інформації, що складно зібрати в єдине смислове поле користувачу, який заходить в інтернет автоматично, задовольняючи залежність від інформаційних ресурсів, потребує осмисленого цілепокладання в користуванні інтернет-ресурсами. В цьому зв'язку набуває актуальності питання щодо якості інформації та форм її засвоєння. Інтернет через соціальні мережі закидає в споживчий простір величезні обсяги несистематизованої інформації, часто, й дезінформації. Ризомний характер мережі формує знання та думки з розірваних фрагментів, не пов'язаних один з одним ані логічно, ані тематично. Таким чином, інформаційний вибух, що утворив Інтернет, призвів до створення «мозаїчної культури» (А. Мольт), яка сприймається індивідуумом мимоволі, часто спонтанно, хаотично та неосмислено.

Виникнення та розвиток соціальних мереж відповідно до метамодерних світоглядних тенденцій сприяє самоусвідомленню індивідуальності в широкому просторі нелінійних зв'язків та великих обсягів інформації. Індивідуальності, що відчуває себе «вдома» в атопічному вимірі сучасності. Індивідуальності, що отримала можливості змінюватися сама та змінювати світ, виходячи з ризомного характеру побудови комунікації. Індивідуальності, яка еволюціонує в умовах діджиталізованого простору та змінених ракурсів самоусвідомлення і має сприяти формуванню єдиного поля планетарної свідомості, як еволюційного щабля становлення людства. На цьому шляху перед глобалізованим світом постає необхідність вирішення наступних завдань, запитаних сучасністю:

– Усвідомлене розуміння внутрішньої сутності людини. Перенесення центру уваги зі своїх зовнішніх, умовних форм існування на внутрішні. Усвідомлювати та утримувати свою глибинну сутність, вище Я у повсякденному бутті соцмережових стосунків;

¹³ Шабанова Ю. О. Перформативність як емпатійний простір людини метамодерну / Тези доповіді на XI Міжнародній науковій конференції «Антропологічні виміри філософських досліджень»: <http://conf-ampr.diit.edu.ua/AMPRX11/paper/view/27195>

– Інтегрування вищого Я у зовнішні форми життя, єдність свідомості та матерії, смислу та форми, сутнісної реальності, знакового символу та проєктуючої уяви, відповідно до діалектики онтологічного та повсякденного буття М. Гайдегера;

– Розширення свідомості до глобальних запитів та смислів шляхом подолання мембрани «Его», яке англо-американський філософ, перекладач та популяризатор східної філософії на Заході Алан Уїлсон Воттс вводить в культур-філософський контекст в значенні «інкапсульованого в шкіру Его» або «Его, що заключено в шкіру» (skin-encapsulated ego), як стан ідентифікації себе зі своїм тілом, ментальними стереотипами, соціальними ролями, переконаннями та формами поведінки¹⁴. Вихід за межі мембрани «Его» створює умови широкого спектру інтеграції індивідуального в світовий простір завдяки інтернетному гіпертексту та комунікативним можливостям соціальних мереж;

– Культивування співчуття та емпатії через внутрішню концентрацію на глибинних основах людської природи як усвідомлення сутнісної єдності буття, єдиної реальності, єдиного поля свідомості;

– Практика етики прийняття кожного, що ґрунтується на розумінні єдності світу та права будь-якого індивіда та індивідуальності існувати і проявлятися відповідно до наявного рівня свідомості. Багатомірність діджиталізованого світу виступає зразком уяви цілісної картини всесвіту, в якому все доцільно і закономірно. У світоглядному ракурсі це шлях розширення свідомості до планетарного рівня, у соціальному – формування толерантності і подолання конфліктів та агресії у всіх формах комунікацій.

– Побудова комунікації відповідно до концепції хвильового ефекту Ірвіна Ялома, згідно з якою самоствердження Я здійснюється шляхом поширення індивідуумом концентричних кіл впливу. В умовах комунікації через соціальні мережі за принципом аналогії або єдності інтересів, визначальну роль відіграє рівень аксіологічної відповідальності реципієнтів соціальних спільнот у віртуальному просторі;

Сучасні явища геополітичних конфліктів, агресивних дій, що привели до повномасштабної війни росії в Україні, світові економічні, екологічні, антропологічні кризи та пандемія виступають тригером радикальних змін людства на рівні свідомості. Примусові усамітнення та самоізоляція у зв'язку з COVID-19, синхронні та асинхронні форми вимушеного дистанційного спілкування, викликані воєнним станом в епоху діджиталізації зазначають необхідність формування людських спільнот, що потенційно прагнуть до об'єднання на рівні усвідомлення сутнісної єдності людства. При цьому планетарна свідомість, як прояв метамодерної горизонтальної моделі формування комунікативних

¹⁴ Watt V. A. The Wisdom of Insecurity. – New York: Vintage Books, 2011

зв'язків, формується «знизу», шляхом квантового стрибка від індивідуальних форм життя до усвідомлення свого сутнісного Я, як модусу відповідальності в холономному світі. Головним питанням сучасного світу виступає запит: або людство впровадиться з еволюційним завданням сутнісного об'єднання на тлі глобальних викликів сьогодення або залишиться на рівні сервісних та розважальних технологій споживача інтернету. Соціальні мережі – або шлях до консолідації людства навколо смислів свого існування, або інструмент розділення, егоцентричного самоствердження та агресивної саморуйнації.

ВИСНОВКИ

Соціальні мережі – це нелінійна структура з вираженими ризомними характеристиками, серед яких принципи множинності, неоднорідності, а-позначеного розриву виступають визначальними, реалізуючи якості системи, що самоорганізується в інтернетному гіпертексті.

На відміну від лінійного способу передачі інформації, що здійснюється ЗМІ, такими як періодична печатна преса, радіо й телебачення («гарнізонна держава», Лассвел), інтернетний гіпертекст, як домінуючий засіб розповсюдження та споживання інформації в добу метамодерну, що характеризується коливанням між цінностями модерну та їх негачії постмодерном, дозволяє реалізувати особливості сучасного світогляду, який в стані перманентної непередбаченості отримує можливість продукування смислів в нелінійний спосіб.

Глобалізований світ в епоху діджиталізації через феномен соціальних мереж звільняється від горизонтальної ієрархії інформаційного впливу та переходить в стан вільно організованих горизонтальних масових зв'язків, що долають географічні, національні, державні, соціальні обмеження. При цьому аксіологічна та моральна якість горизонтального формування інформаційного поля вступає в залежність з антропологічною готовністю визначати смисли, трансцендуючи споживчі, розважальні, кон'юнктурні обумовленості. Інформаційний потік втрачає контрольованість, що з одного боку формує можливість вільного вибору, з іншого – несе небезпеку дезінформації, омани та свавілля масової свідомості.

Принцип аналогій, що виступає способом доставки інформації відповідно до попередніх запитів реципієнта, забезпечує можливість об'єднання соціальних спільнот відповідно до смислових, змістовних, ціннісних рівнів.

Принцип миттєвості розповсюдження інформації, яка зберігає цінність лише в актуалізованому часі, відповідно до мінливості та швидкоплинності метамодерного світогляду потребує швидкого реагування та вольової дії застосування запитаних в часі соціальних практик.

Соціальні мережі як відображення світоглядних тенденцій метамодерну характеризуються перформативністю, представляючи можливості для будь-якого реципієнта відтворити значущість своєї суб'єктивності в сценарії ризомних новоутворень, відповідно до концепції «глобального театру» Маклюєна. Ролі в перформативних презентаціях соцмереж реципієнти здійснюють в межах типових форм диспозицій («габітус», П. Бурдьє), як форм соціальної поведінки, стереотипи яких екстраполюються у віртуальний простір з попереднього досвіду «живої» комунікації та узагальнено представляються у вигляді *лідера* (відновлює ризомний розрив та інформаційне поле, задаючи тон, зміст та смисл інформації), *споживача* (сприймає інформацію без аналітико-критичного бачення, створює масовий пласт соціальних мереж) та *скептика* (не бере на себе першість позиціонування та розповсюдження інформації, але створює дискусійні простори, що не дозволяють *лідерам* абсолютизувати свою позицію). Надана структура, що здійснюється в стані коливання, притаманного метамодерну, завдяки відповідним габітусам, знаходиться в стані самоорганізованої взаємодії та підтримки рівноваги між дезінформацією й інформацією, сприяючи еволюційному становленню суспільної думки та впровадженню відповідних соціальних практик, в яких лідер – це воля, споживач – тіло, скептик – розум.

Триадична структура перформативних ролей реципієнтів соціальних мереж об'єднує почуттєво-емоційний фон, що в добу метамодерну визначається як «чутлива ширість» (Т. Вермюлен – Р. фон ден Аккер), яка дозволяє будь-якому учаснику «глобального театру» (М. Маклюєн) співпереживати, чутливо реагувати та проявляти симпатії та антипатії щодо інформації, яка транслюється, об'єднуючи в єдиний простір реальність (смисл) – символічність (знак як спосіб суб'єктивного дотику до смислів) й уяву (фантоми бажаних проєкцій), як форми самоствердження Я в умовах мінливості сьогодення.

Виходячи з вищезначеного та відповідно до осцилятивної природи метамодерного світогляду представляється варіативність сценаріїв здійснення характерних ознак соціальних мереж:

Позитивні ознаки соціальних мереж	Негативні ознаки соціальних мереж
Долання географічних, соціальних, гендерних та інших форм соціальної диференціації розширює можливості комунікації.	Долання географічних, соціальних, гендерних та інших форм соціальної диференціації містить ознаки розмитості або втрати ідентичності.
Зміна вертикального способу розповсюдження інформації на горизонтальну створює умови реалізації типів соціальної поведінки відповідно до сформованих диспозицій кожного.	Зміна вертикального способу розповсюдження інформації на горизонтальну призводить до втрати коригуючого начала, що трансцендує прагматизм та формує еволюційні смисли.

Комунікація в режимі реального часу дозволяє відтворити швидке реагування та продукувати актуальні смисли

Комунікація в режимі реального часу, залишає за межами уваги історичні здобутки фундаментального досвіду людства

Спрощення мови та інструментарію комунікації сприяє розповсюдженню інформації, адаптованої для реципієнтів соцмереж всіх форм габітусу.

Спрощення мови та інструментарію комунікації заміщують змістовну складову інформації, акцентуючи увагу на привабливості форми, що переважає над контентом.

Перформативна самопрезентація в соцмережах сприяє демократизації інформативних ресурсів

Перформативна самопрезентація в соцмережах виконує функцію безглузлого нагадування факту існування учасника комунікативних дій та сприяє втраті приватної конфіденційності

Інтернетний гіпертекст сприяє формуванню відчуття єдності з планетарною спільнотою, шляхом необмежених розростань комунікаційних зв'язків

Інтернетний гіпертекст сприяє загубленості та поширення відчуття самотності

Ризомні зв'язки сприяють відновленню актуальних смислів в кожній точці соцмережевої комунікації

Ризомні зв'язки породжують неосмислене наслідування новоутворень, що спонтанно розростаються та сприяють хаотичному сприйняттю інформації як підстави для маніпуляції масовою свідомістю

Підводячи підсумок вищенаведеному, підкреслимо, що антропологічний вимір феномену соціальних мереж потребує збереження безпосередньої комунікації людина-людина на рівні інтуїтивної чутливості та аксіологічного смислопокладання через усвідомлення призначення людської природи в формуванні еволюційних форм розвитку. В цьому зв'язку, формування планетарної свідомості, стрижнем якої виступає онтологічне ствердження буття, через загальнолюдські цінності добра, життя, єдності шляхом етики прийняття та поваги до кожного, виступає еволюційним завданням діджиталізованої епохи та її інформаційно-комунікативного інструментарію соціальних мереж. Запорукою позитивного сценарію втілення проєкту соцмереж виступає усвідомлення кожного та людства в цілому своєї відповідальності перед окремою людиною, суспільством, людством, природою, всесвітом в самоствердженні духовного потенціалу людини в нових діджиталізованих вимірах комунікації. Одним словом, світ врятує духовна зрілість людства, яке через виклики часу формує гідні відповіді еволюційного змісту.

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячено осмисленню феномену соціальних мереж та їх сутнісних характеристик в сучасному соціокультурному середовищі. Світоглядним підґрунтям виступає методологічні основи метамодерну як нової культурної парадигми начала 21 століття, що ґрунтується на серединній позиції між світоглядним оптимізмом модерну та скепсисом постмодерну. Осциляція та перформативність, як ключові характеристики світогляду метамодерну, визначаються провідними ознаками інтернетного гіпертексту та феномену соціальних мереж. Філософські здобутки постмодерну в якості концепту «ризому» (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі), концепції «глобального селища» та «глобального театру» (М. Маклюен), теорії горизонтальних зв'язків, як принципу влади (М. Фуко), концепції соціального простору і типів габітусу (П. Бурдьє) та структурний психоаналіз (Ж. Лакан) визначаються теоретичною передумовою формування феномену соціальних мереж як нелінійної структури з вираженими ризомними характеристиками, серед яких принципи множинності, неоднорідності, а-позначеного розриву виступають визначальними, реалізуючи якості системи, що самоорганізується в інтернетному гіпертексті. Надані характеристики соцмереж доповнюються принципом аналогій, принципом миттєвості розповсюдження інформації, принципом атопічності та перформативності фіксації факту наявності позиції реципієнта відповідно до поширених типів соціальної поведінки *лідера*, *споживача* та *скептика*, об'єднуючи в єдиний простір реальність (смісл), символічність (знак як спосіб суб'єктивного дотику до смислів) й уяву (фантоми бажаних проєкцій) як форми самоствердження Я в умовах мінливості сьогодення. В дослідженні наводяться оптимістичні та песимістичні наслідки комунікаційних трансформацій в просторі соцмереж та акцентується увага на антропологічному вимірі зазначеного феномену, що потребує збереження комунікаційної дії «людина-людина» та аксіологічного смислопокладання в формуванні єдиного поля планетарної свідомості.

Література

1. Bourdieu P. The Social Space and the Genesis of Groups / Theory and Society Vol. 14, No. 6 (Nov., 1985). pp. 723-744.
2. Deleuze G., Guattari F. A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia. 2 vols. Minneapolis-London; University of Minnesota Press, 2005, pp. 7-19.
3. Deleuze G., Guattari F. Rizoma. Dibs Fontamara, 2010.
4. Diels H. Die Fragmente Der Vorsokratiker; griechisch und deutsch. LetMePrint, 2012.
5. Foucault M. The History of Sexuality, Vol. 1 New York: Pantheon Books, 1990.

6. Heidegger M., Fink E. Heraklit. Klostermann, 2014.
7. Lasswell H. D. Propaganda Technique in the World War. URL : <http://surl.li/goxiq>
8. Shabanova Yu.O. Metamodernism Man in the Wordview Dimension of New Cultural Paradigm / Anthropological Measurements of Philosophical Research No 18 (2020) P. 121-131 URL : <http://ampr.diit.edu.ua/article/view/221402>
9. Vermeulen T. & Akker R. van den. Notes on metamodernism. Journal of Aesthetics & Culture, V 2 (1). (2010). pp. 56-77.
10. Watts, V. A. The Wisdom of Insecurity. – New York: Vintage Books, 2011.
11. Бурдье П. Практичний глузд. – К.: Український Центр духовної культури, 2003.
12. Шабанова Ю. О. Перформативність як емпатійний простір людини метамодерну / Тези доповіді на XI Міжнародній науковій конференції «Антропологічні виміри філософських досліджень» URL : <http://conf-ampr.diit.edu.ua/AMPRX11/paper/view/27195>

Information about the author:

Shabanova Yuliia Oleksandrivna,

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Philosophy and Pedagogy
Dnipro University of Technology
19, Yavornytskogo Ave., Dnipro, 49005, Ukraine